

KRYSTIAN PIECHACZEK

Teoria i praktyka w programach duszpasterskich. Rola materiałów praktycznych dla duszpasterzy

Zagadnienie, które pragnę podjąć, dotyczy duszpasterskiej codzienności. Z tego powodu chciałbym je przybliżyć przede wszystkim od strony warsztatowej. Niniejsze przedłożenie jest pomyślane jako refleksja nad aktualną sytuacją, związaną z przygotowaniem i wdrażaniem programu duszpasterskiego (PD)¹.

Zasadniczym celem opracowania jest ukazanie najważniejszych problemów występujących na splocie teorii i praktyki PD. Obok licznych problemów, niedoskonałości i braków występujących na obecnym etapie zadomawiania się PD w naszej rzeczywistości duszpasterskiej, należy koniecznie zauważyć nowe szanse rozwoju, nadzieje oraz pierwsze osiągnięcia na tym polu. Innym wątkiem tego opracowania jest próba zebrania doświadczeń, związanych z rozwiązywaniem problemów pojawiających się w pracach nad PD. W związku z tym zamierzam przedstawić najpierw założenia ogólne PD i jego realizację na różnych szczeblach planowania, następnie udział grupy roboczej w tych pracach, a na koniec znaczenie materiałów praktycznych dla duszpasterzy.

I. Teoria i praktyka w założeniach ogólnych programu duszpasterskiego

Jeden z polskich pastoralistów, ks. prof. Ryszard Kamiński, argumentując w podręczniku teologii pastoralnej na rzecz planowania działań duszpasterskich,

¹ Dla potrzeb niniejszego przedłożenia pojęcie „program duszpasterski” zostanie zastąpione skrótem PD.

zauważył, że wysiłki te są potrzebne przede wszystkim dlatego, aby Kościół, który składa się ze słabych ludzi, mógł mimo wszystko prowadzić sprawną i skuteczną działalność apostołską². Planowanie duszpasterskie wychodzi więc naprzeciw słabościom Kościoła, a PD, który jest owocem tegoż planowania, powinien być narzędziem zmniejszającym ryzyko duszpasterskiego nieurodzaju.

W jaki sposób się to dokonuje? Opracowania naukowe są zasadniczo zgodne co do faktu, iż planowanie duszpasterskie zmierza do ustalenia kierunków działania, polega na podejmowaniu w ich perspektywie decyzji, na zauważeniu i uporządkowaniu (nowych) zjawisk jak też na ich ocenie³. Dla praktyki duszpasterskiej to uporządkowanie nabiera konkretnych kształtów z chwilą, gdy są jasno określone cele, doprecyzowane formy działania oraz gdy znane jest ich uszeregowanie według kryterium czasu.

Szczególną formą planowania duszpasterskiego jest PD. Przygotowanie w miarę zwięzłego, treściwego i dobrze rozplanowanego w czasie PD jest sporym wysiłkiem, który wymaga nie tylko solidnych teologicznych podstaw, ale coraz częściej znajomości zasad zarządzania, umiejętnego podejmowania decyzji, właściwego doboru współpracowników czy zdobywania opinii doradców.

Splot teorii i praktyki, obecny w założeniach ogólnych PD, zostanie przybliżony w oparciu o trzy podstawowe obszary kościelnej praktyki, jakimi są: wyznaczenie celów, rozeznanie sytuacji oraz wybór ścieżki realizacji⁴.

1. Wyznaczanie celów

Prace nad wyznaczeniem celów wymagają od autorów PD uznania granic ich osobistych kompetencji. Rozpoczynając prace w tym obszarze, nie wolno zapominać, że główny cel planowania kościelnego pozostaje niezmienny. Jest nim – jak podaje Karl Rahner – urzeczywistnienie zbawczego dzieła Chrystusa, które dokonuje się na drodze wewnętrznej przemiany człowieka i jego zjednoczenia z Chrystusem⁵. Analizując PD pod tym kątem musimy więc najpierw zapytać, czy i w jakim stopniu podjęty wysiłek służy realizacji tego celu.

² Por. *Teologia pastoralna*. T. 1. *Teologia pastoralna fundamentalna*. Red. R. Kamiński. Lublin 2000 s. 423.

³ Por. J. Mariński: *Życie parafii. Socjologiczne aspekty kierowania wspólnotą parafialną*. Wrocław 1984 s. 31.

⁴ Por. *Pastoraltheologie*. Band 1. *Fundamentalpastoral. Kirche zwischen Auftrag und Erwartung*. Red. P. M. Zulehner. Düsseldorf 1991² s. 15.

⁵ Por. K. Rahner: *Der Selbstvollzug der Kirche als ganzer in der heutigen Welt*. W: *Handbuch der Pastoraltheologie*. Red. F. X. Arnold, K. Rahner, V. Schurr, L. M. Weber. T. II/2. Freiburg im Breisgau 1966 s. 23.

Tak zarysowany cel główny wyznacza kierunki (płaszczyzny) programowania, którymi są elementy życia chrześcijańskiego:

- uświęcenie człowieka
- duchowość chrześcijańska;
- ewangelizacja porządku doczesnego;
- współdziałanie z Chrystusem i wiele innych⁶.

W podanych wyżej płaszczyznach są obecne cele pośrednie, które podobnie jak środki i programy pracy podlegają planowaniu⁷. Pierwszoplanowym zadaniem jest więc wydobycie tych celów pośrednich, którą stoją w relacji z realizowanym tematem PD. Wyznaczanie celów w trakcie prac nad PD jest najczęściej zadaniem wyspecjalizowanego gremium ekspertów skupionych wokół Komisji Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski.

2. Rozeznanie sytuacji

Właściwe rozeznanie sytuacji, w której PD powstaje i w której będzie realizowany, wymaga określonych wysiłków. Jest to zajęcie mające wiele wspólnego z badaniem i odczytywaniem tzw. „znaków czasu”, w których, jak wierzymy, Pan Bóg ujawnia i otwiera również możliwości działania. Omawiane zadanie może zostać wykonane w dwóch krokach, przyjmujących postać krytycznej refleksji⁸. Pierwsza z nich może przyjąć formę bardziej ogólną i dotyczyć aktualnej recepcji treści zawartych w temacie przygotowywanego PD. Druga refleksja bazuje na efektach pierwszej i jest ukierunkowana na te możliwości działania, które wydają się absolutnie niezbędne.

Warto tu może dodać, że właściwym sposobem rozeznania tej sytuacji nie musi być koniecznie prowadzone pod okiem specjalisty solidne badanie naukowe. Nie wszystkie diecezje w Polsce stać na zlecenie takich badań wyspecjalizowanym instytucjom naukowo-badawczym. Biorąc pod uwagę stosunkowo długi czas potrzebny do przeprowadzenia takich badań oraz zdecydowanie krótki czas oddany do naszej dyspozycji w celu przygotowania i zrealizowania PD, okaże się szybko, iż najbardziej dostępnym sposobem przeprowadzenia rozeznania sytuacji pozostanie rzeczowa obserwacja duszpasterska.

Istnieje sporo okoliczności, które mogą wypaczyć rezultat wspomnianej obserwacji. Wielkim niebezpieczeństwem jest pozostawienie tego zadania do oceny jednej osobie, np.: księdzu proboszczowi. O wiele większe szanse powodze-

⁶ Por. Fr. Woronowski: *System zasad właściwego duszpasterstwa i apostołstwa*. Łomża 1993 s. 191n.

⁷ Por. J. Mariński, dz. cyt., s. 33.

⁸ Por. *Pastoraltheologie*. Red. Zulehner, dz. cyt., s. 35.

nia pojawiają się wtedy, gdy sytuację zreferują osoby wywodzące się z danego środowiska. Mogą to być np.: członkowie Diecezjalnej lub Parafialnej RD, diecezjalnej lub parafialnej Caritas lub innego uznanego gremium. Nie bez znaczenia jest tu też postawa samego kapłana, który na spotkaniu wybranego gremium nie tylko informuje o zamierzeniach związanych z PD, ale również przekazuje wiedzę na temat zbierania spostrzeżeń, objaśnia kryteria formowania określonych sądów oraz zasad ich prezentacji. Ponadto prośba wystosowana pod adresem wspomnianych gremiów o wydanie opinii na określony temat, jest doskonałym pretekstem do zjednania sobie kompetentnych współpracowników do prowadzenia prac na kolejnych etapach.

3. Wybór ścieżki realizacji

Dokonanie wyboru właściwej ścieżki realizacji opiera się w pierwszej kolejności na rezultatach prac w zakresie precyzyjnego określenia celów PD, jak też właściwego rozeznania sytuacji. Ukończenie prac nad dwoma pierwszymi zadaniami daje zespołowi programowemu (grupie roboczej) przegląd możliwości skutecznego działania w obszarze zaznaczonym przez temat aktualnego PD.

Pierwszym zadaniem kolejnego kroku jest analiza dotychczasowych działań w tym obszarze, przeprowadzona pod kątem skuteczności osiągania założonych celów. Rezultat tejże analizy będzie decydującym indykatorem w podejmowaniu decyzji o kontynuowaniu podjętych wysiłków, ewentualnie o ich modernizacji bądź o wprowadzeniu nowej ścieżki realizacji konkretnego zadania Kościoła.

Niezależnie od tego, jak bardzo jesteśmy przekonani o potrzebie takich działań, wybór ścieżki działania będzie uzależniony od wielu zupełnie prozaicznych spraw, wśród których na plan pierwszy wybijają się możliwości finansowe, stopień przygotowania współpracowników czy wreszcie różnego rodzaju obawy zarówno ze stron przełożonych jak i wiernych. Te i inne powody wymuszają na nas taką optymalizację działań, która uwzględniając nasze możliwości, zapewni realizowanemu zadaniu najlepszy efekt.

Zmodernizowana, względnie zupełnie nowa, ścieżka działania musi zostać przynajmniej wstępnie naszkicowana, tak aby możliwie jak największa grupa ludzi mogła przekonać się o jej walorach: o jej dostępności, łatwości stosowania i efektywności. Stanie się tak, jeśli przynajmniej część wspomnianej grupy ludzi będzie zaangażowana w prace związane z jej opracowaniem.

II. Szczeble i etapy przygotowania i realizacji programu duszpasterskiego

Prace związane z przygotowaniem i realizacją PD przebiegają zazwyczaj na trzech szczeblach związanych z organizacją Kościoła katolickiego w Polsce. Są to następujące szczeble: ogólnopolski, diecezjalny i parafialny⁹.

1. Ogólnopolski

Na szczeblu ogólnopolskim podejmowane są decyzje, które najczęściej przyjmują formę wstępnie zarysowanych programów wieloletnich i rocznych. O ile w programach wieloletnich na plan pierwszy wysuwa się konkretna wizja doboru tematów oraz kolejności zajmowania się nimi w ustalonych ramach, o tyle w programie rocznym najważniejszą rolę odgrywa określenie celów duszpasterskich. Zadaniem, które pochłania sporą część energii na tym szczeblu, jest zebranie analiz, tekstów źródłowych czy referatów ukazujących w zarysie możliwe kierunki działania.

Ponieważ prace na tym szczeblu są domeną wyspecjalizowanego gremium ekspertów, dlatego pozwolę sobie w tym miejscu na sformułowanie jednego wniosku, który dotyczy szerszego uwzględnienia naukowych prognoz. Programy ogólnopolskie, które znamy, były mocno skupione na bieżącej sytuacji duszpasterskiej. Punktem wyjścia do przygotowania odpowiedzi na nie w postaci PD były najczęściej aktualne analizy i oceny. Zachodzi pytanie, czy nasze PD uwzględniają w dostateczny sposób wyniki statystycznych przewidywań oraz scenariusze prawdopodobnego rozwoju sytuacji? Powinno nam zależeć na tym, aby PD dawał odpowiedź nie tylko na to, co już jest, ale również niejako uprzedzał to, co może nadejść.

Rezultat końcowy prac związanych z przygotowaniem PD na szczeblu ogólnopolskim przyjmuje postać podręcznika i zostaje następnie przekazany do diecezji, gdzie dokonuje się kolejne, tym razem bardziej wnikliwe odczytanie go w kontekście aktualnej sytuacji kościoła lokalnego.

2. Diecezjalny

Tłem prac na kolejnym szczeblu są wyniki konfrontacji założeń ogólnopolskich PD z aktualną sytuacją kościoła lokalnego. Opracowanie zarysu diecezjalnego PD stawia na pierwszym miejscu dokonanie wyboru kierunków działania oraz wstępnego ustalenia harmonogramu ich realizacji.

⁹ Por. J. M a r i a ń s k i, dz. cyt., s. 34 n.

Jako pierwsi czynność tę podejmują najczęściej biskupi wraz z najbliższymi współpracownikami. Ponieważ wersja przygotowana na szczeblu ogólnopolskim zawiera zwykle wielką liczbę celów pośrednich, dlatego biskupi, po uwzględnieniu rezultatów przeprowadzanych wizytacji kanonicznych oraz po wysłuchaniu opinii gremiów doradczych, określają priorytety diecezjalnego PD, dokonując wyboru określonej liczby zadań z szerokiego spektrum podanego w założeniach ogólnych, a następnie przekazują je do dalszego opracowania w konkretnym zespole roboczym.

Jak należy sobie wyobrazić efekt prac zespołu roboczego? Często stosowaną metodą pracy takich zespołów jest metoda JOC: widzieć – ocenić – działać¹⁰. Zadania, które przez biskupów zostały zakwalifikowane jako priorytetowe, są następnie przypisane do następujących po sobie okresów liturgicznych. Zespół roboczy troszczy się nie tylko o miejsce tych zadań w kalendarzu działań, ale dokonuje również wstępnego przeglądu koniecznych działań w obszarze realizowanych zadań. Czynność ta przebiega najczęściej w oparciu o podział na podstawowe funkcje urzeczywistniania Kościoła, którymi są: „leiturgia”, „martyria”, „diakonia” i „koinonia”¹¹.

Wiele wskazuje na to, iż opracowanie PD na tym szczeblu nie powinno wyczerpać w całości zadań związanych z planowaniem. Diecezjalny PD całkowicie gotowy, bez możliwości włączenia innych pomysłów na najniższym parafialnym szczeblu, zostanie odebrany jako narzucony, jako „nie nasz”, co niesie ze sobą wiele problemów – głównie natury mentalnej.

PD na szczeblu diecezjalnym powinien zawierać różne możliwości przybliżenia, prezentacji i promocji priorytetowych celów. Nie może więc w nim zabraknąć zaznaczonych dróg zauważania, wydobywania „na światło dzienne” problemów obecnych w obszarze realizowanego tematu głównego. Każdy z tych problemów powinien zostać odpowiednio zaklasyfikowany (np.: po kątem rangi i zasięgu zjawiska), następnie oceniony (np.: pod kątem właściwości, jakości powiązań, wywieranych wpływów, itp.) i w końcu przygotowany do objęcia określonymi działaniami. Jako przykład można tu podać problem dzieci z rodzin ubogich i zaniedbanych, który w diecezji gliwickiej był rozpatrywany w ramach PD pt.: „Przywracajmy nadzieję ubogim”(2005/06) i doczekał się nie tylko analizy, ale również stworzenia programu, którego efektem było powołanie do życia nowych świetlic środowiskowych dla wspomnianych dzieci.

¹⁰ JOC to skrót francuskiej nazwy Ruchu religijnego Jeunesse Ouvrière Chrétienne, który został powołany do życia w 1920 r. przez belgijskiego kapłana J o s e p h ' a C a r d i j n. Wspomniany Ruch posługuje się metodą rewizji życia, która składa się z trzech etapów: widzieć – ocenić – działać (*le voir, le juger et l'agir*).

¹¹ Por. Fr. B l a c h n i c k i: *Kościół jako wspólnota*. Lublin 1992 s. 80n.

Praktykowany w wielu diecezjach zwyczaj odbywania tuż przed rozpoczęciem roku szkolnego tzw. konferencji rejonowych dla kapłanów jest dobrą okazją, aby wprowadzić zebranych w aktualną tematykę PD.

3. Parafialny

Prace nad PD na szczeblu parafialnym są nam stosunkowo najmniej znane. Istnieje z pewnością wiele powodów tego stanu rzeczy, jednak najważniejszym z nich wydaje się być dość powszechny brak zaufania do tej formy organizowania duszpasterstwa wśród księży. Jest to przesłanka pozwalająca nam zauważyć, że PD nie wywalczył sobie jeszcze „pełnego obywatelstwa” w rzeczywistości naszego Kościoła.

Większość diecezjalnych PD ma postać albo gotowych koncepcji do bezpośredniej realizacji, albo sprowadza się do rozwinięcia ideowej strony hasła roku (mam tu na myśli cele oraz motywacje) bez wyraźnego wskazania na te elementy, które na szczeblu parafii należy odpowiednio dopracować, ukonkretnić i poszukać dla nich najbardziej odpowiedniej ścieżki realizacji. W tym momencie można się jedynie domyślać postaw i motywacji, które kryją się za takim właśnie założeniem¹².

Szczebel parafialny zajmuje się zwykle szukaniem odpowiedzi na pytanie „jak?”, a więc doborem metod działania. W związku z powyższym PD, który dociera do parafii z ośrodka diecezjalnego, powinien odznaczać się pewnymi cechami, które stwarzają ogólne ramy do dalszych działań. Są to¹³:

- Elastyczność, która wyraża się w pozostawieniu możliwości wpływania na szczegóły PD tym, którzy będą troszczyć się o jego realizację. Należy jednak przy tej okazji zwracać również uwagę na to, aby nie popadać w skrajną dowolność wyrażającą się w przypadkowym bądź nazbyt spontanicznym podejmowaniu decyzji.
- Realizm, który może wyrażać się na kilka sposobów: zaangażowanie kompetentnego zespołu roboczego, którego członkowie znają podstawowe zasady racjonalnego podejmowania decyzji, potrafią określić cele jak również środki konieczne w realizacji PD oraz podjąć zadania cząstkowe – indywidualnie bądź w małym zespole¹⁴; oparcie PD na potrzebach oraz moż-

¹² Obszerną analizę sposobów realizacji PD w polskich diecezjach w roku pracy 2007/08 przeprowadził ks. Abp Stanisław Gądecki. Wyniki tej analizy zostały opublikowane w: *Otoczmy troską życie. Kościół niosący Ewangelię nadziei. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na lata 2006–2010*. Red. S. Stulko wski. Poznań 2008 s. 7n.

¹³ Por. J. Mariański: *Życie parafią. Socjologiczne aspekty kierowania wspólnotą parafialną*. Wrocław 1984 s. 31.

¹⁴ Por. Mariański, dz. cyt., s. 2.

liwościach, co znajduje swój wyraz w związaniu ścieżki realizacyjnej z krokami (etapami), które mogą przybrać następującą formę:

KROK PIERWSZY – wymaga określonej formy diagnozy aktualnej sytuacji, zarysowanych celów oraz możliwości, która powinna opierać się przynajmniej na solidnej obserwacji duszpasterskiej. Ponadto ustalenie odpowiedzi, jakiej na omawiane tematy udziela nauka Kościoła;

KROK DRUGI – działania z poprzedniego etapu dają możliwość przejścia do stworzenia wizji, która pozwoliłaby na określenie kolejności wprowadzanych w życie zadań z uwzględnieniem podstawowych form życia Kościoła;

KROK TRZECI – wprowadzenie planu w życie.

- Umiejętne zaprezentowanie poszczególnych części PD, aby pozyskać jak największą liczbę parafian do jego realizacji. Motywacja do podjęcia tego zadania rośnie wraz ze stopniem identyfikacji z przedsięwzięciem, czyli uznaniem go za własny.

Prace prowadzone na tym szczeblu są więc ukierunkowane na określenie ostatecznego kształtu PD, który będzie następnie realizowany w warunkach konkretnej parafii.

Należy również pamiętać o tym, że nie każda parafia jest w stanie samodzielnie realizować założenia programowe. Dlatego ważnym jest, aby diecezjalne PD podpowiadały możliwość realizacji określonych celów PD na szczeblu dekanalnym. Jest to ciągle słabo wykorzystywana opcja, stąd brakuje też konkretnych przykładów, na które mógłbym się powołać. Nowy, wchodzący z 1. Niedzielą Adwentu PD „Otoczmy troską życie” daje taką szansę dekanatom, np.: w próbie powołania do życia tzw. mobilnych hospicjów. Wysokie nakłady, odpowiednio przygotowany personel oraz jego dyspozycyjność przekraczają w wielu sytuacjach możliwości przeciętnej parafii. Poziom dekanatu otwiera często o wiele większe możliwości działania.

III. Gremia i współpracownicy w przygotowaniu i realizacji programu duszpasterskiego

1. Pozyskiwanie księży do prac nad PD

Jednym z podstawowych działań zmierzających do szerszego stosowania PD w naszej rzeczywistości jest przelamanie niekorzystnego nastawienia wśród księży. W wielu sytuacjach odnosi się wrażenie, że PD jest dla tej grupy tematem tabu. Konieczny wydaje się dla nich pewien rodzaj szkolenia, który nie tyl-

ko pomoże im sprawnie poruszać się w obszarze zagadnień związanych z PD, ale również pozwoli zdobyć im nowe umiejętności w zakresie samodzielnego i twórczego działania oraz pogłębiania motywacji do działań wspólnotowych.

Istotnym mankamentem w tym wypadku jest brak inteligentnej i obliczonej na wiele lat strategii pozyskiwania kapłanów dla tego dzieła. Strategia ta mogłaby przyjąć w ogólnym zarysie postać trzech etapów:

ETAP PIERWSZY – regularne dostarczanie materiałów praktycznych na parafie oraz cierpliwe wdrażanie księży w tę nową dla nich formę pracy. Niechęć i obawy ze strony księży mogą, przynajmniej po części, rozwiązać spotkania dekanalne z autorami diecezjalnego PD jak też zapraszanie wybranych księży do udziału w pracach zespołu roboczego tworzącego diecezjalny PD;

ETAP DRUGI – mógłby się wiązać z konkretnymi oczekiwaniami czy wręcz rezultatami podejmowanych wysiłków. Byłby on związany z powołaniem do życia parafialnego zespołu roboczego, którego członkowie obok szkolenia bądź formacji otrzymaliby również okazję do zebrania pierwszych doświadczeń na tym polu;

ETAP TRZECI – polegałby na podjęciu w miarę pełnego udziału zarówno w pracach związanych z przygotowaniem jak i realizacją PD. Efekty tej pracy podlegałyby kontroli w ramach wizytacji duszpasterskiej bądź stanowiłyby przedmiot odpowiednich sprawozdań.

2. Zespoły robocze na różnych szczeblach prac związanych z PD

Kolejnym ważnym ogniwem w procesie przygotowania PD jest stworzenie grupy roboczej, składającej się z osób o wysokich kompetencjach duszpasterskich (zarówno teoretycznych jak i praktycznych), organizacyjnych poszukujących z pasją nowych dróg rozwiązywania napotykaných problemów duszpasterskich. Ze względu na główny cel planowania kościelnego wspomniany zespół nie może liczyć na tak szeroki zakres uprawnień, jakim ciszą się podobne zespoły tworzące plany strategiczne lub rozwojowe dla firm czy instytucji. Może jednak i powinien umiejętnie wykorzystać te metody nowoczesnego planowania i realizacji, które nie są przeciwne nauce Kościoła i rokurają szanse na zdynamizowanie dotychczasowych działań.

Ze względu na opisane wyżej szczeble prac związanych z PD można wyróżnić następujące gremia i osoby:

- Ogólnopolski – Komisja Duszpasterstwa Ogólnego Konferencji Episkopatu Polski uzupełniona o ekspertów rozmaitych dyscyplin naukowych i rodzajów duszpasterstwa;
- Diecezjalny – Wydział Duszpasterski, Diecezjalna Rada Duszpasterska, Diecezjalna Rada Kapłańska;

- Parafialny – Parafialna Rada Duszpasterska, Stowarzyszenia, Ruchy i grupy parafialne. Warunkiem ich przydatności w pracach nad PD jest stała troska ks. Proboszcza o rozwój ich umiejętności i zdobywanie nowych kompetencji. Dokonuje się to poprzez kursy szkolenia, dni skupienia, np.: przez odbywającą się cyklicznie Szkołę Liderów bądź inne formy szkoleń.

3. Jak stworzyć lub pozyskać zespół roboczy?

Tworzenie zespołu roboczego jest przedsięwzięciem obliczonym na dłuższy okres czasu. Wymaga on, obok fachowych kompetencji, przede wszystkim zdecydowania oraz cierpliwości. Świetnej okazji do podjęcia wysiłków na tym polu dostarczył nam ubiegłoroczny PD p. t.: „Bądźmy uczniami Chrystusa”.

Ze względu na fakt, iż parafianie prezentują bardzo zróżnicowany stopień świadomości związanej z przynależnością do Kościoła, mają za sobą różne formy przebytej formacji oraz doświadczenia zaangażowania w życie parafii jak też udziału w praktykach religijnych, będziemy mogli dostrzec co najmniej trzy grupy wiernych¹⁵:

- osoby, które widzą jedynie zewnętrzną stronę życia Kościoła, do której zaliczają obrzędy, ceremonie, różnego rodzaju formy obecności przedstawicieli Kościoła w życiu społecznym itp., które jednocześnie nie odczuwają potrzeby jakiegokolwiek zaangażowania się;
- osoby, dla których życie wiary bądź wyznawanie religii jest bardzo ważne, co zaznaczają przez regularny udział w różnych praktykach religijnych;
- osoby, które podjęły świadomie decyzję związania swojego życia z osobą Jezusa Chrystusa, czemu dają wyraz przez zaangażowanie się w życie Kościoła.

Zasadniczym problemem w tym wypadku nie jest zróżnicowane podejście przedstawicieli wyliczonych grup do zaangażowania się w życie Kościoła, ale raczej to, co parafia może tym osobom zaoferować. Pytanie to w sposób szczególny dotyczy regularnej formacji tych grup. W naszej ofercie zaadresowanej do świeckich, nie powinno zabraknąć również tych elementów, które są prostą receptą na niedomagania osobistego życia: a więc szansa wszechstronnego rozwoju, nowe relacje międzyludzkie, przełamanie izolacji, przynależność do grupy osób podzielających podobne poglądy na życie, itp.

Życie parafii skupiających wiele grup, Ruchów i Stowarzyszeń pokazuje, że propozycja oraz złączone z nią zaproszenie do udziału są skuteczne wtedy, jeśli są składane osobiście. Doskonałą okazją do spotkania i do zaproszenia tych osób

¹⁵ Celem niniejszego opisu nie jest zastąpienie konkretnej analizy, którą należy przeprowadzić w parafii. Może się zdarzyć, że przeprowadzona analiza przyniesie zupełnie inne wnioski, które należy uwzględnić w dalszej pracy.

jest wizyta kolędowa. W jej trakcie można nie tylko zaprosić wspomniane osoby, ale również wręczyć im orientacyjny program spotkań z podaniem dnia, godziny i miejsca spotkania oraz z podaniem proponowanych tematów.

Prace nad PD dostarczają również dobrej okazji do ożywienia działalności Parafialnej Rady Duszpasterskiej (PRD), której członkowie jako pierwsi powinni zostać poinformowani o jego temacie, celach i w związku z tym powinni mieć również swój udział w wypracowaniu odpowiedniego planu jego realizacji. Udział członków PRD w tym przedsięwzięciu pomoże również obudzić w nich poczucie odpowiedzialności za podejmowane inicjatywy duszpasterskie.

Przy całej trosce o wszechstronny wzrost apostolskiej świadomości świeckich należy oczywiście zwrócić uwagę na to, aby szkolenia nie stały się celem samym w sobie, a jego uczestnicy nie stali się grupą osób nieustannie studiujących mapę, a jednocześnie nigdy nie wyruszających w drogę.

IV. Materiały praktyczne dla duszpasterzy w procesie przygotowania i realizacji programu

Wielką bolączką wszelkich wysiłków związanych z przygotowaniem i realizacją PD jest wspomniane już, stosunkowo niskie zainteresowanie tą tematyką ze strony duszpasterzy. To niekorzystne nastawienie wobec PD ujawnia nie tylko aktualny sposób patrzenia na duszpasterską rzeczywistość Kościoła w Polsce, ale obnaża również postępującą bezradność wobec narastających problemów. Efektem takiego postrzegania PD jest niepełny obraz skali aktualnych problemów, zaniechanie poszukiwania nowych sposobów ich rozwiązywania czy nawet brak przekonania do form działalności zorganizowanej.

W kontekście tak zarysowanej pobieżnie ogólnej sytuacji duszpasterskiej, nowego znaczenia nabierają materiały praktyczne dla duszpasterzy. Na obecnym etapie prac związanych z powstawaniem i realizacją PD do najważniejszych z nich można zaliczyć:

- listy pasterskie, które stanowią zapowiedź tematu przewidzianego na nowy rok pracy oraz sygnalizują wstępnie obszary jego urzeczywistnienia;
- podręcznik pt.: „Program Duszpasterski” na kolejny rok pracy, który ukazuje się staraniem Komisji Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski;
- materiały rozprowadzane na terenie diecezji, będące efektem rozpoznania aktualnej tematyki na tym szczeblu.

Pierwszoplanowym zadaniem tychże materiałów jest zaprezentowanie w dostępnym sposobie obszaru planowanych wysiłków oraz występujących w nim problemów. Niniejsze zadanie podejmują zwykle listy pasterskie oraz wspo-

mniany już podręcznik. Wysilek listów pasterskich jest zwykle skierowany na „wyostrzenie widzenia” u adresatów oraz obudzenie w nich odpowiedniej motywacji, niezbędnej do zmierzenia się z wytkniętymi problemami. Podręcznik pt.: „Program Duszpasterski”, będący najczęściej zbiorem opracowań pojedynczych problemów wypełniających pole nowego tematu pracy, jest raczej obliczony na głębsze poznanie omawianych zjawisk. Można więc odnaleźć w nich genezę prezentowanego problemu, analizę jego oddziaływania na praktykę duszpasterską czy dotychczasowe próby jego rozwiązywania.

Patrząc z tej perspektywy, materiały praktyczne dla duszpasterzy podejmują zadanie zniwelowania bariery wywołanej nieufnością wobec PD. Na obecnym etapie o wiele ważniejszym staje się jednak pytanie o drogę, na której duszpasterze będą mogli zebrać potrzebne (pozytywne) doświadczenia, ułatwiające im życzliwe przyjęcie PD oraz skłoniące do pierwszych prób realizacji jego celów.

Wspomniane materiały stwarzają dobrą okazję do tego, aby zarówno księża jak i świeccy weszli w określony rodzaj żywej relacji z PD. Jest to szczególnie ważne w procesie duszpasterskiego planowania, w trakcie którego okazują się one jednym z najważniejszych sprzymierzeńców szeroko stosowanej metody: widzieć – ocenić – działać:

- stwarzają okazję do właściwego poznaniu aktualnej sytuacji duszpasterskiej, np.: przez poznanie elementów, zjawisk i procesów tej sytuacji oraz ułatwiają nazwanie tychże czynników po imieniu (*widzieć*);
- umożliwiają porównanie elementów poznanej rzeczywistości duszpasterskiej z określonym ideałem, pomagają zauważyć jej rozwój na przestrzeni lat, zrozumieć obecność w niej zjawisk przyczynowo-skutkowych, które ją wywołały oraz na tej podstawie dokonać właściwej oceny (*ocenić*);
- w taki sposób powstają warunki niezbędne do wyciągnięcia konkretnych wniosków pastoralnych, optymalizujących ewentualne działanie (*działać*).

Pojęciem kluczowym dla zrozumienia roli materiałów pomocniczych jest tzw. wizualizacja. Mimo iż wizualizacja w przypadku PD rzadko przyjmuje postać obrazową, to jednak stwarza podstawę do przeprowadzenia przeglądu w konkretnej dziedzinie duszpasterstwa. Chodzi w niej zasadniczo nie tylko o streszczenie problemu, ale przede wszystkim o zachętę do stawiania pytań, do reorganizowania oraz do szukania alternatywnych rozwiązań. Przedmioty, zjawiska, wydarzenia, procesy wychodzą z cienia w postaci konkretnego modelu, który usprawnia dalsze prace. Odpowiednie „zobrazowanie” omawianych treści staje się impulsem inicjującym podjęcie działań.

Z tej perspektywy widać wyraźnie, że pomoce praktyczne pomagają zdobyć wyobrażenie adekwatne do aktualnej sytuacji, a więc pomagają nam ją objąć, określić jej cechy, a nawet zrozumieć jej naturę. Pomoce praktyczne pozwalają

duszpasterzom zapoznać się z głównymi założeniami PD przyjętymi dla danej diecezji. Obok schematu opartego na okresach liturgicznych, który stanowi podstawę do umiejscowienia wybranych obszarów realizacji PD, jest w nich miejsce na przybliżenie celów, sposobów ich osiągania, dla propozycji przydziału zadań czy wdrożenia akcji ogólnodiecezjalnych. Oferowana w ten sposób możliwość dokonania przeglądu założeń, pozwala zauważyć nowe szanse oraz nadaje jeden wspólny kierunek prowadzonym w parafiach działaniom.

Innym ważnym zadaniem, jakie spełniają pomoce praktyczne, jest porządkowanie inicjatyw, które należy podjąć w obszarach wyznaczanych przez podstawowe funkcje urzeczywistniania Kościoła. Przyporządkowanie konkretnych działań do takich obszarów jak „leiturgia”, „martyria”, „diakonia” i „koinonia” pozwala na sprawne i racjonalne podejmowanie decyzji, zaplanowanie kolejności działań jak też właściwy ich podział. Dla osiągnięcia zamierzonego efektu końcowego ważne jest jednak to, aby zalecenia odnoszące się do tej fazy prac, pozostawiały otwarte na konieczność akomodacji do warunków lokalnych. Uwzględnienie wymienionych obszarów w zestawie z pomocami praktycznymi, pozwala ponadto na równomierne rozłożenie akcentów duszpasterskich w wyliczonych obszarach, co w konsekwencji zapewnia prawidłowy rozwój w całym obszarze działań.

Obecny etap zakorzenienia PD w naszej rzeczywistości duszpasterskiej nie pozwala jeszcze na pełne odkrycie roli materiałów praktycznych w pracach związanych z powstawaniem i realizacją PD. Jest jednak czymś oczywistym, że bez ich udziału wspomniane wysiłki byłyby pozbawione widoków na sprawne i owocne wdrożenie. Analiza sytuacji duszpasterskiej, przybliżenie celów, usprawnienie działań oraz wyzwolenie właściwej motywacji – to na obecną chwilę najważniejsze funkcje, jakie mają do spełnienia materiały praktyczne. Osobną, aczkolwiek stosunkowo najslabiej znaną funkcją materiałów praktycznych jest zainicjowanie procesu uczenia się sztuki planowania działań.

Opisane wyżej sytuacje, braki i nadzieje, nie wyczerpują całego spektrum prac, problemów i oczekiwań związanych z przygotowaniem i realizacją PD. Wydaje się, iż instrument działania duszpasterskiego w postaci PD nie wywalczył sobie jeszcze należnego miejsca w życiu naszych diecezji i parafii. Większej skuteczności wdrażania PD należy upatrywać przede wszystkim w przełamaniu nieufności wobec PD wśród duszpasterzy. Jedynie kapłan przekonany o słuszności zamierzeń, metod działania, uczący świeckich właściwego korzystania z PD może doprowadzić do spodziewanego w tym względzie przełomu. Zadaniem na obecną chwilę wydaje się być wytrwale ukazywanie PD jako sprzymierzeńca, a nie jako dodatkowego ciężaru w duszpasterskiej codzienności.

Dla większości polskich parafii PD pozostaje ciągle nieodkrytym wynalazkiem lub w najlepszym wypadku narzędziem, które czeka ciągle na wprawnego i dobrze przygotowanego wykonawcę. Potrzebna jest więc szeroka promocja PD, zwłaszcza tych jego elementów, które przyniosły już wymierne efekty.